

УДК 373-056.2/.3

DEVELOPMENT OF EDUCATIONAL MOTIVATION OF A CHILD WITH DEVELOPMENTAL CHARACTERISTICS IN AN INCLUSIVE ENVIRONMENT

РОЗВИТОК НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ ДИТИНИ З ОСОБЛИВОСТЯМИ РОЗВИТКУ В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Nikolenko L.M. / Ніколенко Л.М.

PhD in Pedagogy, As. Prof./ канд.пед.н., доц.

ORCID: 0000-0001-8708-3117

Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, Gagarin Ave., 72, 49010
Дніпровський національний університет, Дніпро, пр. Гагаріна, 72, 49010

Radchenko O. O./ Радченко О.О.

special teacher/ корекційний педагог.

Lyceum No. 7, Pavlograd, Dnipropetrovsk Region, st. Komarova, 7, 51400
Лицей №7, Павлоград, Дніпропетровської обл, вул. Комарова, 7, 51400

Анотація. Стаття стосується проблеми навчальної мотивації дитини з особливостями розвитку в інклюзивному середовищі. З'ясовано, що діти з різними особливостями розвитку мають спільні ознаки зниженої мотивації до навчально-пізнавальної діяльності, хоча причини тому є різними (органічні ураження центральної нервової системи за інтелектуальної недостатності, відсутність / низька соціальна мотивація за РАС, емоційно-вольові розлади за мовленнєвих порушень розвитку тощо).

На основі аналізу наукових, методичних праць та досвіду роботи із такими дітьми в інклюзивному середовищі узагальнено та подано рекомендації щодо формування навчальної мотивації дітей з особливостями розвитку. Зокрема, рекомендовано пояснення природних явищ та правил соціального середовища через гру; підкріплення усного матеріалу візуальним, наочним, інтерактивним, тактильним контентом; створення ситуацій успіху та надання конструктивної особистісно орієнтованої допомоги при виникненні утруднень; врахування внутрішніх стимулів дитини; застосування ігрових прийомів для організації взаємодії дитини з оточуючими; заохочення до участі у шкільних та позашкільних формах виховної роботи; залучення учня з особливостями розвитку у більш сприятливе середовище взаємодії; рівномірний розподіл та вибір посильних завдань для виконання; творчий підхід до уроку, хвилинка розвантаження та гумор; фізичний розвиток та корекційно-розвиткова індивідуальна допомога.

Ключові слова: мотивація, розвиток, діти з особливостями розвитку, інклюзивне середовище.

Вступ. Для виховання повноцінного члена сучасного суспільства однією з найнеобхідніших умов є розвиток індивідуальності, унікальності особистості, що в освітньому процесі реалізується через індивідуальний підхід. Реалізація індивідуалізації навчання дітей з особливостями розвитку неможлива без мотиваційної складової та розвитку інтересу до навчального процесу. Сформована мотивація є однією з найрішучіших сил у навчальній діяльності такої дитини. Сьогодні проблема мотивації навчально-пізнавальної діяльності учнів з особливостями розвитку набуває особливої гостроти, оскільки діти цієї категорії відчувають вплив низки негативних факторів (емоційні хвилювання через війну, вимушену зміну звичної обстановки, соціального та навчального середовища, страх перед необхідністю адаптуватися в нових умовах, неприйняття і нерозуміння того, що відбувається, зміна навчального закладу чи

форми навчання та інші). Тому для педагогів так важливо усвідомити і прийняти способи взаємодії з дітьми, котрі за таких умов найбільше сприяли б пробудженню пізнавальної активності у дітей з особливостями розвитку, та, як наслідок, розвитку в них мотивації до навчальної діяльності.

Основний текст.

Формування та розвиток мотивації учнів – складна, багатогранна дидактична проблема, яка в усі часи була у полі зору педагогів та науковців. Нині мотивація розглядається як реалізація мотиву у конкретній діяльності в процесі вибору можливих дій, спрямованих на досягнення певних цілей. Її слід віднести до обов'язкових умов сучасного освітнього процесу (Н. Воронова, 2007). А у зв'язку із ситуацією, яка склалася в українському суспільстві та стрімким розвитком віртуальних технологій у житті людини, виникла проблема зниження інтересу до навчальної діяльності як такої, і питання мотивації й зацікавлення дітей навчальним матеріалом набуло нового контексту. Водночас, якщо дитину із нормотиповим розвитком можливо активізувати й мотивувати будь-якими з новітніх методів, то дитину із особливостями психофізичного розвитку – далеко не усіма.

Вивчаючи мотивацію навчальної діяльності учнів з особливостями розвитку, дослідники (Л. Любчак, О. Демченко, Н. Комарівська, 2022) порушують проблему дистанційного навчання цієї категорії дітей і говорять, що активізувати таких дітей можливо лише у співпраці з батьками, оскільки в таких умовах батьки виступають посередниками між учителем / асистентом учителя та дитиною, і саме від методів, які вони застосовують для заохочення навчальною діяльністю, залежить ефективність цього процесу. Тому важливо, щоб саме батьки володіли знаннями про мотиваційні прийоми щодо навчально-пізнавальної діяльності їх дитини. Особливості використання різних технологій, спрямованих на розвиток і саморозвиток особистості дитини з особливостями розвитку розглядають у своїй статті Ю. Мацкевич і Т. Махукова (2021). Науковці наголошують, що у виборі таких технологій визначальним має бути урахування психофізіологічних можливостей та освітніх потреб. Борисюк та А. Колошина (2020) звертають увагу на те, що на зацікавленість навчанням дитини з особливостями розвитку значною мірою впливає її соціальна адаптація: чим краще дитина адаптована у конкретному середовищі, чим комфортніше там почувається, тим більш зацікавленою навчальним процесом вона буде. Особливу увагу науковців (М. Uljarević, T. W. Frazier та інші, 2021) привертає проблема зв'язку соціальної адаптації та навчальної мотивації дітей з розладами аутистичного спектру. Своїм дослідженням вони встановили зв'язок між соціальною мотивацією та соціальними навичками при РАС і дійшли висновку, що низька соціальна мотивація може погіршити набуття соціальних навичок при цьому розладі, особливо в дітей, які не мають інтелектуальної недостатності. Знижену навчальну мотивацію мають і діти з мовленнєвими порушеннями. Так, С. Валявко та К. Князев (2014), досліджуючи мотиваційну сферу дошкільників з порушеннями мовленнєвого розвитку, виявили таке: для них характерним є зниження пізнавальної активності, нестійкість інтересів, знижена мотивація, негативізм, невпевненість у собі, підвищена дратівливість, агресивність,

образливість, труднощі у спілкуванні з оточуючими, у налагодженні контактів зі своїми однолітками. Діти цієї групи є безініціативні в роботі, іграх та контактах, байдужі до результатів власної діяльності і не зацікавлені в її якості. У них спостерігаються труднощі формування саморегуляції та самоконтролю. А дослідження, яке у 2016 р. провели Е. Łodygowska, М. Chęć та А. Samochowiec показало, що на емоційно-мотиваційну сферу дітей з дислексією впливає якість терапевтичної допомоги, яку вони отримують: систематична терапевтична допомога підвищує навчальну мотивацію цих дітей.

Безумовний зв'язок навчальної активності із фізичним розвитком дітей з порушеним розвитком відзначають у численних наукових і методичних роботах, підтверджує його і практика. Зокрема, Л. Борисенко (2017) відзначає, що завдяки пропріоцепції моторика впливає як на розвиток психіки, так і на стан вегетативних функцій. З огляду на цю закономірність за допомогою зміни фізичного стану моторного аналізатора і його локомоапарату, можна направлено впливати на діяльність різних систем організму, що є надзвичайно важливим для формування мотиваційного компоненту навчальної діяльності.

Здійснений аналіз наукових джерел дозволяє констатувати, що навчальна мотивація учнів з особливостями психофізичного розвитку різних категорій знижена. Для них основною провідною діяльністю тривалий час залишається гра. Особливості розвитку цих дітей пригальмовують розвиток пізнавальної сфери. Учні цієї категорії недостатньо критично оцінюють свої можливості, у більшості випадків об'єктивна особистісна характеристика дитини не співпадає з її самооцінкою, переважає стереотипне мислення, мають місце поведінкові особливості, що заважають нормальній взаємодії. Низький рівень інтересу до навчання, слабкий розвиток емоційно-вольової сфери, уповільненість темпу сприймання поєднується з переважанням зовнішніх мотивів над внутрішніми та призводить до слабо вираженої або зовсім відсутньої навчальної мотивації, що у подальшому спотворює формування продуктивної навчальної діяльності. Оскільки взаємодія з навколишнім світом відбувається не тільки через незрілі, але і дефіцитарні сенсорні та емоційні структури, діти з особливостями психофізичного розвитку є фактично групою ризику розвитку тривожно-фобічних станів.

Уміння педагога звернути увагу учня на звичайні життєві факти і явища під іншим кутом зору, індивідуалізація підходів та завдань, пошук рішень цікавих дитині, врахування емоційного стану та поведінкових особливостей, своєчасна дозована допомога у саморегуляції, зумовлюють можливості розвитку мотиваційної складової навчально-пізнавальної діяльності дитини.

Враховуючи вищесказане, аналіз методичних матеріалів та власний емпіричний досвід роботи із цією категорією дітей, можемо сформулювати рекомендації щодо розвитку в інклюзивному просторі мотивації до навчальної діяльності учнів з особливостями розвитку.

Оскільки для дітей з особливостями психофізичного розвитку, тривалий час провідною діяльністю залишається гра, то визначальним мотивом навчальної діяльності стає прагнення зрозуміти природні явища та соціальне середовище через гру.

Специфіка розвитку цих дітей зумовлює підкріплення усного матеріалу візуальним, наочним, інтерактивним, тактильним контентом, що, окрім іншого, зумовлює сенсорний розвиток дитини. При цьому формуватимуться та активно розвиватимуться складники когнітивної сфери: уміння групувати, узагальнювати й застосовувати результати власного узагальнення.

Створення ситуацій успіху, надання конструктивної особистісно орієнтованої допомоги при виникненні утруднень, заохочення проявів активної пізнавальної діяльності, залучення в роботу сильних сторін особистості посилює внутрішню мотивацію дитини до навчально-пізнавальної діяльності, адже конкретно-образне мислення поступово замінюється абстрактним, формується бажання розвитку та здатність до розумових проб.

У розвитку мотивації дітей з РАС потрібно враховувати внутрішні стимули дитини, а саме: чи вважає учень запропоновану діяльність важливою для себе, чи бажає проявити свою компетентність у вирішенні поставленого завдання, чи хоче здобути підтримку та визнання у соціальному середовищі.

Задля сприяння навчальної мотивації доцільно застосовувати ігрові прийоми для організації взаємодії дитини з іншими (вчитель, асистент, однокласники та інші учні школи). Використання ігрових прийомів дозволить досягти двох цілей: навчальної, яку ставить педагог, та безпосередньо ігрової, оскільки залучення дитини до гри сприяє розвантаженню, дає можливість закріпити матеріал та керувати розвитком пізнавальних процесів. Окрім того, уводячи дитину в гру, педагог одночасно налагоджує довірливі стосунки з дитиною та спрямовує подальшу пізнавальну діяльність. У форматі очного навчання доцільне використання різноманітних дидактичних ігор за темою уроку; у форматі дистанційного навчання – різноманітних інтерактивних платформ, інтерактивних ігрових вправ. Добираючи матеріали для ігрових прийомів, слід враховувати стан емоційно-вольової сфери, соціально-поведінкові особливості та індивідуальні особливості дитини.

Виконання групових завдань у класі, залучення до шкільних та позашкільних форм виховної роботи сприяє розвитку соціальної мотивації дитини та прискорює розвиток внутрішніх резервів мотивації.

У розвитку соціальної мотивації доцільно виділити першочергові бажані та небажані контакти дитини з особливостями розвитку. Налагодження соціальної взаємодії потрібно починати з залучення учня з особливостями розвитку у більш сприятливе середовище, середовище дітей зі спільними інтересами. Це сприятиме створенню активної позитивної комунікації між учнями, налагодженню відносин взаємодопомоги. Продумана система первинної взаємодії та комунікації дає можливість розвиватись загальному позитивному настрою у дитячому колективі, сприяє розвитку бажаної поведінки.

Розподіляти завдання між всіма учнями класу та залучати до роботи потрібно рівномірно, створюючи ситуації успіху та формуючи відчуття залученості до навчального процесу. Можливість обирати одне завдання з кількох запропонованих запобігає виникненню невдач. Акцентуючи у вагу на навчанні задля навчання, педагог дає можливість учням отримувати знання, не боячись невдач.

У розвитку навчальної мотивації дітей з особливостями розвитку визначальну роль мають творчий підхід до уроку, хвилинки розвантаження та гумор, орієнтування на зацікавленість та позитивні емоції учнів, різні види діяльності, групові переживання у командних завданнях, нестандартні підходи до стандартних завдань, уникнення монотонності на уроці.

Насамкінець хочемо наголосити на важливій ролі вузьких спеціалістів у розвитку соціальної, пізнавальної активності, а відповідно, мотивації учнів із особливостями розвитку до навчання, адже цілеспрямована корекційна робота з фізичного розвитку, медикаментозна підтримка, апаратна корекція, робота над розвитком мовленнєвих навичок надзвичайно важливі у мотивації дитини до навчальної діяльності. Тобто, співпраця між всіма членами команди супроводу, активна комунікація педагогів та інших членів команди, залучення батьків до навчально-пізнавальної та соціальної діяльності дитини дає змогу всебічно підтримувати дитину, розвивати особистість у всіх напрямках життєвої діяльності, закріплювати набуті знання, і, як результат, мотивувати на соціальну взаємодію та навчально-пізнавальну діяльність.

Висновки. Підводячи підсумок, наголошуємо, що, діти з різними особливостями розвитку мають спільні ознаки зниженої мотивації до навчально-пізнавальної діяльності, хоча причини тому є різними (органічні ураження центральної нервової системи за інтелектуальної недостатності, відсутність / низька соціальна мотивація за РАС, емоційно-вольові розлади за мовленнєвих порушень розвитку тощо).

Обираючи засоби та методи навчальної мотивації для дітей з особливостями розвитку, слід знаходити перетин інтересів учня та змісту навчання. Численні наукові, методичні праці та досвід роботи із такими дітьми в інклюзивному середовищі дозволив нам узагальнити певні рекомендації щодо формування навчальної мотивації дітей з особливостями розвитку, як-от:

- пояснення природних явищ та правил соціального середовища через гру;
- підкріплення усного матеріалу візуальним, наочним, інтерактивним, тактильним контентом;
- створення ситуацій успіху та надання конструктивної особистісно орієнтованої допомоги при виникненні утруднень;
- врахування внутрішніх стимулів дитини;
- застосування ігрових прийомів для організації взаємодії дитини з оточуючими;
- заохочення до участі у шкільних та позашкільних формах виховної роботи;
- залучення учня з особливостями розвитку у більш сприятливе середовище взаємодії;
- рівномірний розподіл та вибір посильних завдань для виконання;
- творчий підхід до уроку, хвилинки розвантаження та гумор;
- фізичний розвиток та корекціо-розвиткова індивідуальна допомога.

Цей перелік ми не вважаємо вичерпним, але відкритим до доповнень і розширення, адже будь-який педагогічний процес є динамічним і прогресуючим.

Література:

1. Itskovich E., Zyga O., Libove R. A., Phillips J. M., Garner J. P., Parker K. J. (2020). Complex Interplay Between Cognitive Ability and Social Motivation in Predicting *Social Skill: A Unique Role for Social Motivation in Children With Autism*. 2020. <https://doi.org/10.1002/aur.2409>.
2. Łodygowska E., Chęć M., Samochowiec A. (2016). Academic motivation in children with dyslexia. 2016. Pp. 575-580. <https://doi.org/10.1080/00220671.2016.1157783>.
3. Борисенко Л. Л. (2017). Підвищення інтересу і мотивації до навчання у дітей з особливими потребами за допомогою ФК. *Збірник за матеріалами V Всеукр. науково-практичної конференції*. Лисичанськ: ФОП Чернов О. Г. 2017. С. 19-22.
4. Борисюк С. О., Колошина А. О. (2020). Особливості організації навчання дітей з ООП в інклюзивному освітньому просторі. *Сучасні виклики і актуальні проблеми науки, освіти та виробництва: міжгалузеві диспути. Матеріали ІХ міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції*. Київ, 2020. С. 333–339.
5. Валявко С. М. (2014). Дослідження мотиваційної сфери дошкільників з порушеннями мовленнєвого розвитку. 2014. <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:gEqrQAiU60EJ:systempsychology.ru/journal/2014-12/235-valyavko-sm-sravnitelno-sopostavitelnyu-analiz-razvitiya-motivacionnoy-sfery-starshih-doshkolnikov-v-norme-i-s-narusheniyami-rechevogo-razvitiya.html&cd=19&hl=ru&ct=clnk&gl=ua>
6. Воронова Н. (2007). Мотивація як фактор успіху навчальної діяльності молодших школярів, *Початкова школа*. 2007. № 3. С. 5-6.
7. Гоцко Г. (2018). Особливості організації навчально-виховного процесу в умовах реалізації основних принципів інклюзивної освіти. *Інклюзивна освіта в Новій українській школі: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*, Київ: Інтерсервіс, 2018. С. 28-30.
8. Любчак Л., Демченко О., Комарівська Н. (2022). Партнерство учителя початкової школи з батьками в організації дистанційного навчання дітей з особливими освітніми потребами. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 2022. С.117-126. DOI: 10.31652/2412-1142-2022-64-117-126.
9. Мацкевіч Ю., Махукова Т. (2021). Педагогічні технології у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. 2021. <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2021/10/MODERN-DIRECTIONS-OF-SCIENTIFIC-RESEARCH-DEVELOPMENT-28-30.09.21.pdf#page=203>.

References:

1. Itskovich E., Zyga O., Libove R. A., Phillips J. M., Garner J. P., Parker K. J. (2020). Complex Interplay Between Cognitive Ability and Social Motivation in Predicting *Social Skill: A Unique Role for Social Motivation in Children With Autism*. 2020. <https://doi.org/10.1002/aur.2409>.
2. Łodygowska E., Chęć M., Samochowiec A. (2016). Academic motivation in children with dyslexia. 2016. Pp. 575-580. <https://doi.org/10.1080/00220671.2016.1157783>.
3. Borysenko L. L. (2017). Increasing interest and motivation for learning in children with special needs with the help of FC. *Collection of materials of V All-Ukrainian. scientific and practical*

conference. Lysychansk: FOP Chernov O. G. 2017. C. 19-22.

4. Borysiuk S. O., Koloshyna A. O. (2020). Peculiarities of the organization of education of children with special needs in an inclusive educational space. Modern challenges and actual problems of science, education and production: interdisciplinary debates. *Materials of the IX International science and practice Internet conferences*. Kyiv, 2020. C. 333–339.

5. Valiavko S. M. (2014). Study of the motivational sphere of preschoolers with disorders of speech development. 2014. <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:gEqrQAIU60EJ:systempsychology.ru/journal/2014-12/235-valyavko-sm-sravnitelno-sopostavitelnyy-analiz-razvitiya-motivacionnoy-sfery-starshih-doshkolnikov-v-norme-i-s-narusheniyami-rechevogo-razvitiya.html&cd=19&hl=ru&ct=clnk&gl=ua>

6. Voronova N. (2007). Motivation as a factor in the success of educational activities of younger students. *Primary school*. 2007. № 3. C. 5-6.

7. Hotsko H. (2018). Peculiarities of the organization of the educational process in the conditions of implementation of the main principles of inclusive education. *Inclusive education in the New Ukrainian school: materials of the International Scientific and Practical Conference, Kyiv: Interservice*, 2018. C. 28-30.

8. Liubchak L., Demchenko O., Komarivska N. (2022). Partnership of teacher of initial school with parents in organization of the controlled from distance studies of children with the special educational necessities. *Modern information technologies and innovative methodologies of studies in preparation of specialists : methodology, theory, experience, problems*. 2022. C.117-126. DOI: 10.31652/2412-1142-2022-64-117-126.

9. Matskevich Yu., Makhukova T. (2021). Pedagogical technologies in-process with children with the special educational necessities. 2021. <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2021/10/MODERN-DIRECTIONS-OF-SCIENTIFIC-RESEARCH-DEVELOPMENT-28-30.09.21.pdf#page=203>.

Abstract. *The article deals with the problem of educational motivation of a child with developmental characteristics in an inclusive environment.*

Introduction. *Implementation of the individualization of education for children with developmental disabilities is impossible without a motivational component and the development of interest in the educational process. Formed motivation is one of the most decisive forces in the educational activities of such a child. That is why it is so important for teachers to understand and adopt ways of interacting with children, which would most contribute to the awakening of cognitive activity in children with developmental disabilities, and, as a result, to the development of their motivation for educational activities.*

Main text. *Motivation is one of the mandatory conditions of the modern educational process. The rapid development of virtual technologies in a person's life reduces a person's need to master knowledge, the problem of decreasing children's interest in educational activities as such has arisen, and the issue of children's motivation and interest in educational material has acquired a new context. At the same time, if a child with normotypical development can be activated and motivated by any of the interactive methods, then a child with special psychophysical development cannot be used by all of them. Children with different developmental characteristics have common signs of reduced motivation for educational and cognitive activities, although the reasons for this are different (organic lesions of the central nervous system due to intellectual disability, lack of / low social motivation due to ASD, emotional and volitional disorders due to speech disorders, etc.).*

The article summarizes and presents recommendations on the formation of educational motivation of children with developmental disabilities. In particular, it is recommended to explain natural phenomena and rules of the social environment through play; reinforcement of oral material with visual, visual, interactive, tactile content; creation of situations of success and provision of constructive personally oriented assistance in case of difficulties; consideration of the child's internal stimuli; the use of game techniques to organize the child's interaction with others; encouragement to

participate in school and extracurricular forms of educational work; involvement of a student with developmental disabilities in a more favorable environment of interaction; even distribution and selection of messenger tasks to be performed; creative approach to the lesson, moments of relief and humor; physical development and corrective and developmental individual assistance.

Conclusions. *These recommendations will help teachers and other members of the support team to achieve positive results in the education of a child with developmental disabilities through the formation and development of motivation for cognitive and educational activities.*

Key words: *motivation, development, children with special educational needs, inclusive environment.*

Стаття відправлена: 23.03.2023 р.